

ISLOM DINI VA MADANIYATI

Oltiboyev Sarvar

Ko'kdala tumani 1-son kasb-hunar maktabi

"Huquq va Tarbiya" fani o'qituvchisi.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada muqaddas dinimiz islom dini va uning madaniyati haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *Islom dini, musulmonlar, payg'ambar, Qur'oni Karim, bo'ysunish, Makka, sura.*

Jahonda qariyb 1,2 mlrd. kishi I.ga e'tiqod qiladi. Musulmonlarning 2/3 qismidan ko'prog'i Osiyoda yashaydi va bu qit'a aholisining 20% idan ortiqrog'ini tashkil etadi. Qariyb 30% musulmonlar Afrikaga to'g'ri keladi (qita aholisining deyarli yarmi). Dunyoda musulmon jamoalari mavjud bo'lgan 120 dan ortiq mamlakatdan 35 tasida musulmonlar aholining ko'pchiligini tashkil qiladi Muhammad (s.a.v.) ana shunday shaxs sifatida nafaqat arablar dunyosida, balki butun musulmon olamida yangi sivilizatsiyaga asos soldi. 40 yoshidan boshlab u Allohdan kelgan vahiy larni o'z qabiladoshlariga etkazadi. MUHAMMAD (sav) (571-632) –islom dini asoschisi va payg'ambari. Musulmonlar e'tiqodiga ko'ra, Allohning oxirgi payg'ambari va elchisi. Muhammad ismiga “sallallohu alayhi vassallam” (sav) –“unga Allohning rahmat va salomi bo'lsin” deb salovat aytib qo'shib qo'yiladi.

Markaziy Osiyo xalqlari pedagogik fikrlari tarixiy taraqqiyotida VII asrda Arabiston yarim orolida paydo bo'lgan va VIII asrda mintaqamizga ham yoyilgan islom dini muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Chunki islom dini, uning asosiy kitobi «Qur'oni Karim» va undan keyingi asosiy manba hisoblangan hadislar Allohga, uning payg'ambari Muhammad alayhissalomga e'tiqod qilish bilan birga ota-onaga hurmat, mehnatsevarlik, ilmga intilish, o'zaro ahil bo'lish, mehr-oqibat, ehson, sabr-toqat, kamtarlik, vafosadoqatlilik, poklik, adolat, diyonat kabi insoniy sifatlar haqidagi jihatlari va yaxshi fazilatli hamda odob-axloqli bo'lishlik yo'llari bayon etilgan. Xuddi shuningdek, islom dinida millatidan, elatidan, tanasining rangidan qat'iy nazar, inson insonligi uchun ulug'lanadi. Millatchilik, bir-birini kamsitish, talon-tarojlik, irqchilik islomda yo'q va bo'lmagan. Islom dini har qanday millatchilik kayfiyatidan yuqori turadigan olamshumul ta'limot.U barcha millatlarni birlashtirib, teng, do'st, yoru-birodar qilib, tinch-omon yashashlarini o'qtirib keladi.Ayni paytda islom dinida razolat, kibr-havo, adovat, xasad, xiyonat, zulm kabi illatlar qoralanadi.

ISLOM (arab.-bo'ysunish, itoat etish, o'zini Alloh irodasiga topshirish)-jahonda uch din (buddaviylik, xristianlik bilan bir qatorda)dan biri. Islom diniga e'tiqod qiluvchilar arabcha “muslim” deb ataladi. Islomning eng asosiy talabi hisoblangan kalimai shahodatda “La ilaha illallohu Muhammadun Rusul-Alloh” (Allohdan o'zga iloh, Muhammad uning payg'ambaridir), deb uqtiradi.

Qur'oni Karimda Allohning yagonaligi va buyukligi juda ko'p bor Qur'oni Karimda ta'kidlanadi. 1 Islom tarixiga ko'ra Qur'onning sura va oyatlari Muhammad payg'ambarga parcha-parcha tarzida vahy qilib borilgan; bu vahyning birinchi bayoni «Laylatur qadr» kechasi boshlanib, ularning vafotlarigacha, ya'ni 23 yil davom etgan. Islom dini, nur imon va hidoyatining boshlanishi bo'lgan ana shu tun diniy an'ana bo'yicha hijradan 12 yil oldin ramazon oyining 27-kuniga o'tar kechasi melodiylar hisob bilan 610 yilning 31 iyulidan 1 avgustiga o'tar kechasi deb hisoblanib, Qur'onni vahy qilinishning boshlanishi to'g'risida 97-«Qadr» surasida ifodalangan. «Albatta Biz u (Qur'on)ni Qadr kechasida nozil qildik. (Ey Muhammad) Qadr kechasi nima ekanini Sizga ne ham anglatir?! Qadr kechasi ming oydan yaxshiroqdir?!» (97,1-3). Islom manbalarida rivoyat qilinishicha, Muhammad payg'ambar 40 yoshga etganlarida, ya'ni 610 yili Makka shahri yaqinidagi Hiro nomli g'orda yolg'iz qolib, ibodat bilan mashg'ul paytlarida, farishta Jabroil (a.s.) ularga birinchi bor Qur'on oyatlarini keltirganlar. Odatda Jabroil (a.s.) payg'ambar Muhammad (s.a.v.)ga oyatlarni o'qib berar, ular yodlab olib, o'z izdoshlariga etkazar edilar. Ular ham o'z navbatida shunday qilar edilar. O'sha davrlarda mutlaqo ko'pchilik, shu jumladan Muhammad payg'ambar ham o'qish, yozishni bilmaganliklari uchun yodlab olish u davrning birdan bir usuli bo'lgan. Bu vahy melodiylar yil hisobida 22 yil, hijriy esa 23 yil davom etgan. Oyatlarda odamlarning savollariga javob berib, ularni to'g'ri yo'lga etaklagan, yuz bergan hodisalarni talqin qilib berilgan. Biron hukmning to'g'ri yoki noto'g'ri ekani bayon qilinibergan. Muhammad payg'ambar (s.a.v.) vafot etganlarida ularning safdoshlari Qur'onni yod bilganlar. O'sha paytda oz sonli kishilargina o'qish-yozishni bilganlar. Savodli musulmonlar yozish imkoni bo'lgan narsalarga Qur'on oyatlarini aniqlik bilan yozib borganlar. Islom ta'limotiga ko'ra, oldingi ilohiy kitoblar buzilib ketganligi sababli Qur'on ularning ta'limotini tiklab kelgan.

«Qur'oni Karim» g'oyalari, qadriyatlarini (odamlarni to'g'rilik, rostgo'ylik, poklik, halollik, ezgulik, yaxshilik, saxovat, do'stlik, birodarlik, o'zaro totuvlik, hamjihatlik, tinchligu osoyishtalikka undash va h.k.), islomiy ahkomlar, jamiyatu odamlar hayotiga singdirib borilib, shu asosda ular avvalgi ko'pxudolik, g'ayridiniy sarqitlardan, xurofot tushunchalaridan xalos bo'lib bordilar. Xalifa Usmon payg'ambarimiz o'limidan keyin og'izma-og'iz ko'chib yurgan «Qur'oni Karim» matnlarini bir joyga to'plab, yagona mukammal matnni yaratib, islom madaniyati tarixida nom qoldirgan. U kotib Muxammad Zayd ibn Sobit ko'magida va payg'ambarimizning tirik sahobalari guvohligida «Qur'oni Karim»ning yagona nusxasini tuzib chiqadi. So'ng yagona nusxadan besh nusxa ko'chirib Makka, Madina, Damashq, Kufa va Basra shaharlarida saqlashga buyuradi.

Xalifa Usmon Qur'oni Amir Temur Shom (Suriya) yurishidan o'lja sifatida o'z poytaxtiga olib kelgan. Temuriylar tarixi Davlat muzeyida saqlanayotgan mavjud «Qur'oni Karim» dastlabki tayyorlangan islomiy manbadir. Ayni chog'da islom madaniyatining gultojisi hisoblangan hadisshunoslik ilmi rivoj topib bordiki, bunda xam peshqadamlikni o'rta Osiyolik buyuk muhaddis olimlar egalladilar. Islom olamida

Qur'oni Karimdan keyin mo'tabar manba, bu hadisi sharifdir. Sharif degan so'z arabcha bo'lib, sharafli, aziz, qadrli degan ma'nolarni anglatadi. Sharif unvoniga sazovor bo'lgan shaharlar, bular: Shom, Bag'dod, Quddus, Mozori Sharif va Buxoroyi Sharifdir. Muhammad sallolohu alayhi va sallamning aytgan gaplari, qilgan ishlari, shularning hammasi sunnat hisoblanadi. Bular haqidagi dalolat esa xadisdir.

Butun musulmon dunyosida birdan-bir to'g'ri, ishonchli deb tan olingan 6 nafar hadischi: Imom Buxoriy, Imom Muslim al Hajjoj, Iso at-Termiziy, Imom Abu Dovud Sijistoniyy, Imom An-Nasafiy, Imom Abdulla ibn Yazib ibn Mojjalar hammasi aslan Markaziy Osiyolik bo'lib, ularning «qutubi sitta» («Olti kitob») asari butun dunyoga mashhurdir. Ular orasida Imom Buxoriy (810-870) va ul zotga mansub «Al jome' as-sahih» («Ishonarli to'plam») asari yagonadir. Bu asarni islomshunoslar «Qur'oni Karim»dan keyingi ulug' o'ringa qo'yadilar. 4 jilddan iborat bu muborak kitobga 7275 ta eng sahih (ishonarli) hadislar kiritilgan bo'lib, ular nihoyatda qimmatli tarbiyaviy-ma'rifiy ahamiyatga egadir. Allomaning «Al adab al-mufrad» («Adab durdonalari») asari ham mashhurdir. Bular mustaqillik yillarida o'zbek tilida birinchi bor chop etildi. Uning bulardan tashqari yana 20 dan ziyod asarlari mavjud. Alloma tavalludining 1225 yilligi o'lkamizda 1998 yilning oktabrida keng nishonlandi hamda uning xoki-poyi dafn etilgan Samarqand yaqinidagi Hartang qishlog'ida esa unga bag'ishlab yodgorlik majmui barpo etildi.

Imom Buxoriy shogirdi va izdoshi Imom at-Termiziy (824-892) xam buyuk xadisshunos allomalardan biridir. Uning mashxur asari «Al-jome'» deb ataladi. «Ash-shamoil an-nabaviyya» («Payg'ambarning aloxida fazilatlarini», 408 ta xadisu sharifni o'z ichiga olgan mazkur asar 1991 yilda o'zbek tilida birinchi bor chop etilgan), «Kitob az-zuxd» («Taqvo haqida») va boshqa kitoblar ham bu zoti sharif qalamiga mansubdir. Islom ta'limotida shariat va uning ruknlari xam muxim o'rin tutadi. Shariat (arabchada to'g'ri yo'l, qonunchilik ma'nosida) - islom diniy xuquqi, ya'ni barcha musulmonlar uchun bajarilishi majburiy bo'lgan qonunlar, huquqiy-axloqiy ko'rsatmalar majmuidir.

Islomiy ilm taraqqiyotida alloma Burhoniddin Marg'inoniy (1123-1197) ning xizmati ham buyukdir. U 1178 yili "Hidoya" ("To'g'ri yo'l") noyob asarini yaratadi. Bu kitobda o'sha zamonlarda, jumlai musulmonlar duch keladigan dolzarb masalalar, jumladan, oilaviy va ijtimoiy munosabatlar, mulkchilik, savdo-sotiq, jinoiy jazo va insonning burch va mas'uliyatlariga taalluqli juda ko'p murakkab muammolarni islomiy huquq nuqtai nazaridan hal etib beradi. Mazkur kitob nafaqat Movarounnahrda, balki butun islom Sharqida xam islom-huquqshunosligi bo'yicha nufuzli huquqiy manba - asosiy qo'llanma sifatida foydalanilgan. Alloma «Bidoyat al-mubtadiy» («Boshlovchilar uchun dastlabki ta'lim»), «Kifoyat al-muntaxiy» («Yakunlovchilar uchun tugal ta'lim»), «Nashr ul-mazhab» («Mazhabning yoyilishi»), «Kitob ul-mazid» («Ilmni ziyoda qiluvchi kitob»), «Kitob al-faroiz» («Farzlar kitobi»), «Manosik ul-xaj» («Haj marosimlari»), Kitob ul-mashoyix («Shayxlar haqida kitob») va boshqa ko'plab asarlar muallifidir. Bu asarlarda adolat tuy'usi, o'z davrining xuquqiy mezonlari asosida yashash, o'zganing mol-mulkiga ko'z olaytirmaslik, haromdan hazar

qilish, insof va diyonat, mehr-oqibat kabi ezgu tushunchalarning mohiyati ochib berilgan. Allohning ilmiy merosi jahonning ko'plab oliy o'quv yurtlarida musulmon xuquqshunosligi yo'nalishida o'rganiladi.

Yaqin Sharq, Markaziy Osiyolik olimu fuzalolar Islom ilmi rivojiga buyuk hissalarini qo'shar ekanlar, Allohning yakkayu yagonaligi, Allohning bir ekanligi to'g'risidagi tavhid bilan ham mashhur bo'ldilar. Fanning bu jabhasida, sirlar sirida ish ko'rgan zamon ulamolari va fuzalolari orasida buyuk qobiliyat egasi Abu Mansur Moturidiy nomi aloxida ajralib turadi. Uning mashhur asarlari jumlasiga «Tavhid» asarini nisbat berish mumkin. Ushbu asar o'sha zamon va davr ehtiyoji sifatida dunyoga kelgan. Sababi Moturidiy yashagan davr islom olamining «Oltin davri» xisoblangan. Ana shu davrda islom ilm markazi Bag'doddan o'rta Osiyoga ko'chgan, Samarqand «Oltin davr» markaziga aylangan.

Moturidiy islom ilmidagi yuksak ilmiy muvoffaqiyatlari evaziga «Abu Mansur», ya'ni «g'olib ota» martabasiga musharraf bo'ldi.

Islom shariati besh diniy-xuquqiy mazxabdan iborat. Sunniylikda: hanafiya, molikiya, shofi'iy, xanbaliya mazhablari, Shialikda esa ja'fariya mazhabi bor. Yer yuzida jami 1,3 mlrd. musulmonlarning 47 foizi hanafiy, 27 foizi shofiy, 17 foizi molikiy, 7,5 foizi ja'fariy (shialar), 1,5 foizi xanbaliy mazhabidirlar. Umumiy qilib olganda sunniylar 92,5 foizni, shialar esa 7,5 foizni tashkil etadi.

Tasavvuf - bu odamlarni halollik, poklik, tenglik, inson qadr-qimmatini ulug'lash, o'z mehnati bilan kun ko'rish, boshqalar kuchidan foydalanmaslik va ijtimoiy adolat qoidalariga da'vat etuvchi ezgu ta'limotdir.

Xuroson va Movarounnaxr axolisi o'rtasida tasavvuf-falsafiy ilmi taraqqiyotida Yusuf Hamadoniy katta obro'-e'tibor va xurmat qozongan. U asosan Buxoro shaxrida yashab yoshlarga tasavvufdan saboqlar bergan xamda juda ko'plab shogirdlar tarbiyalagan. Yusuf Hamadoniyni pir tutgan muridlaridan 213 tasi mashxur shayxlar bo'lib yetishganlar. Xoja Hasan Andoqiy, Xoja Abdullox Barraqiy, Xoja Axmad Yassaviy, Xoja Abduxoliq g'ijduvoniylar uning to'rt zabardast xalifasi hisoblanadi.

Yurtimizda ildiz otgan Yassaviya (Axmad Yassaviy), Kubroviya (Najmiddin Kubro), Naqshbandiya (Xoja Bahovuddin Naqshband) ta'limotlari mohiyatan shunday olijanob g'oyalar ruxi bilan sug'orilgan. Jumladan, «Yassaviya» tariqatining bir qator asosiy qoidalari (odoblari)ga nazar tashlar ekanmiz, bunda insonlarning Allox visoliga yetishish yo'lida tinimsiz izlanishlari hayotning turli-tuman sinov-sinoatlariga dosh berishlari, o'z e'tiqodlarida sobit, ezgulik, haq yo'lida hamisha sa'y-harakatlarda bo'lishlari kerakligiga alohida urg'u berilganligi ayon bo'ladi. Shu bois Yassaviy «Hikmat»larida poklik, xalollik, to'g'rilik, mexr-shafqat, o'z kuchi, peshona teri va xalol mexnati bilan kun kechirish, Allox taolo visoliga yetishish yo'lida insonni botinan va zohiran xar tomonlama takomillashtirish kabi ilg'or umuminsoniy o'adriyatlar ifoda etilgan. Huddi shunday yuksak g'oyalar Kubroviya, Naqshbandiya singari tariqatlarning mazmuni, mundarijasini tashkil etadi. Mammuniyat bilan tilga olish lozimki, Najmiddin Kubro qalamiga mansub «Favo'ix al-Jamol va fatvotix al-Jalol», «Al-

Usul al-ashora”, “Risolutut-turk” kabi 30 ga yaqin noyob asarlar mavjud. Uning tariqatida diniylik bilan dunyoviylik chambarchas bog’lanib ketgan. Uning asarlaridagi kishilarning halollik, odamiylik, molu-dunyoga hirs o’ymaslik, o’z nojo’ya ishlaridan tavba qilishdek axloqiy-g’oyaviy, tarbiyaviy talab-qoidalar bizning kunlarimizda ham g’oyatda muhim ahamiyatga molikdir.

o’z davrining komil insoni Bahouddin Naqshband haqida gapiradigan bo’lsak, avvalo u asos solgan Naqshbandiylikning asosiy mohiyati “qo’l ishda, Alloh dilda”, “Kam yegil, kam uxla va kam gapir!” degan ulug’ nasihatlarini o’ta hayotiydir. Naqshbandiya ta’limoti halol mehnat qilishga, dehqonchilik, hunarmandchilik, savdo-sotiq, ilm-ma’rifat, xattotlik, badiiy adabiyot, musiqa bilan shug’ullanish kabi foydali kasb-hunarli va xayrli ishlar sari da’vat etadi.

Zotan, mustaqillik sharofati bilan yurtimiz tarixida, uning ma’naviy sarchashmalarida sezilarli iz qoldirgan, ularni o’z pok ruhoniyligi ta’limotlari ila boyitgan ulug’ salaflarimiz – Ahmad Yassaviy, Bahovuddin Naqshband, Najmiddin Kubro, Abduxoliq G’ijduvoni, Kaffol Shoshiy, Xoja Ahror Valiy singari bobokalonlarimiz aziz nomlari tiklanib, asarlari chop etilib, bebaho meroslaridan bahra olayapmizki, bu biz uchun katta baxtdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sh.M.Mirziyoyev. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-tom. –T.: O’zbekiston, 2018.
2. Shayh Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Olam va odam, din va ilm. – T.: HILOL-NASHR nashriyoti. 2019.
3. B.Abduhalimov. Baytul hikma va Markaziy Osiyo olimlarining Bag’doddagi ilmiy faoliyati. –T.: O’zbekiston, 2010.
4. F.Sulaymonova. Sharq va G’arb. –T.: O’zbekiston, 1997.
5. M.Qodirov. Markaziy Osiyo, Yaqin va O’rta Sharqning falsafiy tafakkuri (O’rta asrlar). O’quv qo’llanma. –T.: ToshDSHI nashriyoti. 2009.
6. G.E.Gryunebaum. Osnovnyye cherty arabo-musulmanskooy kultury. –M. 1981.